

DE RAMSBEEK: GESCHIEDENIS VAN EEN VERDWENEN MARKE

Bennie te Vaarwerk

Inleiding

In november 1650 werd voor het Hof van Gelderland een geschil uitgevochten, waarbij de abdis van het hoogadellijke Stift Vreden, Maria Sophia von Salm Refferscheyt, enerzijds, en Casijn Schimmelpenninck als drost van de heerlijkheid Borculo anderzijds tegenover elkaar stonden. De abdis voelde zich in haar rechten in de "Raemsbeeckermarcken" door de heer van Borculo bedreigd. Sinds onheugelijke tijden was ze daar erfmarkenrichter geweest: in een verweerschrift dat namens haar bij het Hof op 26 november 1650 was ingediend, verklaarde de abdis dat zij en haar voorgangers "van immemoriable ende onverdenckelichen jaeren in paysibile, gerustige ende continuele possessie (...) geweest (...) is, ende (...) alnoch is, van 't erffmarcken- ende holtrichteramt der Raemsbeeckermarcken".

In een paar zinnen worden we geconfronteerd met een betrekkelijk onbekend stukje Eibergse geschiedenis. De Ramsbeek zullen velen wel kennen als het beekje dat bij de Slemphutte in de Holterhoek ons land binnenstroomt, en tegenwoordig bij de nieuwe stuw in Mallem in de Berkel uitmondt. Maar van een mark van de Ramsbeek zullen nog maar weinig lezers gehoord hebben, laat staan dat men er zich op voorhand een voorstelling van kan maken. Nog merkwaardiger wordt het, dat de abdis van het hoogadellijke Stift Vreden beweert erfmarkenrichter van deze mark te zijn. Want de meeste in de geschiedenis van de Eibergse marken geïnteresseerden zullen niet anders weten dan dat de heer van Borculo overal erfmarkenrichter was, met uitzondering van Mallem, waar de bezitter van het huis Mallem deze functie bekleedde.

Het ziet er echter naar uit dat de geschiedenis van de marken in het kerspel Eibergen aan een gedeeltelijke herziening toe is. Dit artikel zal daaraan slechts een bescheiden bijdragen kunnen leveren, omdat enkele essentiële bronnen niet geraadpleegd konden worden. Hoewel ik daar nu niet uitgebreid op in zal gaan, zal ik toch alvast de stelling poneren, dat met het verstrijken van de tijd de heer van Borculo steeds meer rechten en bezittingen kreeg in het kerspel Eibergen en dat dit in hoofdzaak ten koste is gegaan van rechten en bezittingen van het Stift Vreden in Eibergen. Kortom: Eibergen was Vredens en werd Borculo's grondgebied. En in de 17e eeuwse stukken over de mark van de Ramsbeek galmt nog iets van deze "voortijd" na.

Het gebied

Sinds de laatste Berkelverbetering, eind jaren '60, mondt de Ramsbeek vlakbij de stuw in Mallem uit in de Berkel. In die jaren

heeft het Waterschap van de Berkel de Ramsbeek een bijna haakse bocht noordwaarts gegeven vlakbij boerderij Potman. Voordien liep ze in noordoostelijke richting verder, onderlangs de bouwkampen waarop de huidige wijk "'t Simmelink" gebouwd is. Deze - gelukkig gehandhaafde - oude loop scheidt Eibergs grootste na-oorlogse nieuwbouwwijk van het meest recente uitbreidingsplan "De Berkellanden". Tegenwoordig vervolgt ze haar loop ten westen van de Haaksbergseweg, waar ze een "natuurlijke" bovenloop vormt van de oude Berkeltak die, verderop, de Wemermaat van de Wemerkamp scheidt. Ten oosten van de "Twenteroute", nabij het busstation bij Grooters, nam de Ramsbeek in het verleden het water uit de verdwenen Simmelinkgoot in zich op. Vanaf dat punt tot de uitmonding in de Berkel ten oosten van de Nieuwe Brug heette de beek de "Pollegötte".

De Ramsbeek, soms ook Rammelsbeek genoemd, ontspringt op 't Zwilbroek, waar ze begint als afwateringsbeek van de broeklanden en van het Zwilbroeker veen. [zie kaartje] Bij de Slemphutte komt ze over de grens om vanaf die plek de grens te vormen van het ten westen ervan gelegen grote Eibergse Veld. Ten oosten ervan liggen de meer vruchtbare bouwkampen. Het beekdal is aanvankelijk smal. Bij de Rekkenseweg komt de beek in het beekdal van de Berkel (die vanaf Rekken verschillende lopen heeft gehad), waar ze aan de zuidoever begrensd wordt door (gordel-)dekzandruggen. Ten westen van de Ramsbeek, vanaf de grens tot het Kerklo, bevindt zich een relatief hoog gelegen grondmorenevlakte. Hierop ligt het Eibergse Veld. De naam zegt al dat dit gebied niet of nauwelijks bebost is geweest.

De geschiedenis van deze beek zou allang vergeten zijn als het gebied waarin de beek stroomt niet het onderwerp zou zijn geworden van een rechtszaak. Uit archiefstukken blijkt dat er iets merkwaardigs aan de hand was met de Ramsbeek. Eens was ze een zelfstandige mark, waarvan de abdis van het hoogadellijk vrijwereldlijk Stift Vreden erfmarken- en holtrichter was. Zeker tot het midden van de 17e eeuw was dit het geval. Merkwaardig was de de mark ook omdat de meeste geërfden of erfgenamen niet in de mark zelf woonden, maar in Eibergen, Olden Eibergen, Haarlo en Hoonte.

De betekenis van deze mark lag in de grote houtrijkdom ervan. Dat blijkt alleen al uit de namen: **Grootholt**, **Luttickholt**, **Holterhoek**. Bekend is ook de overlevering, door Huender en Odink vastgelegd, dat een eekhoortje zonder de grond te raken door het geboomte van Eibergen naar Zwilbroek kon springen. Dit is een niet onbelangrijk gegeven zoals ik straks nog duidelijk hoop te maken. Schreef J.H. Hofman niet dat de overlevering slechts de toets van het onderzoek behoeft om als waarheid te schitteren? We zullen het zien.

Het gebied van de mark van de Ramsbeek kende slechts weinig oude en grote erven: Grootholt, Luttikholt en Ketterinck. Van jonger datum zijn o.m. Paalhaar, Slemph, Emaus, Bouwmeester, Slatman, Scholte Hofman, Bosman en anderen. Het verpondingsregister uit

ongeveer 1650, dat de eerste "systematische" opname van het onroerend goedbezit ten behoeve van de belastingheffing in de heerlijkheid Borculo bevat, heeft in de Holterhoek de boerderijen: Ketterinck, Luttickholt, de caevenstede (keuterboerderij) van Geert Bouwmeister, de kaevenstede van Aelbert in 't Leemslat, de caevenstede die Jan in 't Leemslat in pacht had van Frederick Harbers en de zijnen; het huis van Trijne Slatboems en het huis van Rosier Slatboem, waarvan de weduwe Bloems (Blomsgaarden!) en Luloff Crusbeecke de eigenaren zijn, en het erve Groetholt, dat een geestelijk erve is. Voor de reformatie kwamen de inkomsten uit Grootholt toe aan de pastoor van Eibergen. Het was het grootste erf in de Holterhoek, met een belastbare pachtwaarde van 199 guldens en 10 stuivers. Eén van de boerderijtjes Slatboem heet later Roeterdink.

Enkele boerderijen die op 't Simmelink (de naam is onjuist: boerderij 't Simmelink, oorspronkelijk een leen van de heren van Wisch, hoorde bij het stadje Eibergen; de wijk 't Simmelink bij de Holterhoek, beter was daarom de naam "'t Ketterink" geweest) gestaan hebben, zijn waarschijnlijk afkomstig uit de boedel van het erve (Scholte) Ketterinck. Deze naam is misschien niet oorspronkelijk: in het (wat het handschrift betreft) 16e eeuwse inkomstenregister van de hof te Eibergen werd ze "Luttyke Hemestede off Ketterynck" genoemd. Daarnaast bestond er een erf Grote Hemestede.

Wij kunnen op grond van oude vermeldingen het gebied van de mark van de Ramsbeek omschrijven als het gebied dat ligt tussen het Zwilbroek ten oosten (het mag zelfs nog niet uitgesloten worden dat de marke van de Ramsbeek en die van Zwilbroek, waarvan de abdis van Vreden eveneens erfmarkerichter was, oorspronkelijk één mark gevormd hebben), het Eibergse Veld ten zuiden, Eibergen/Olden Eibergen (met de Simmelinkgoot als scheiding) ten westen en Mallem/Rekken ten noorden en noordoosten. Op de vraag of de mark van de Ramsbeek identiek is aan de Holterhoek, kan (nog) geen antwoord gegeven worden. Het is de vraag of het grote Eibergse Veld destijds tot de mark van de Ramsbeek behoord heeft. Dat hele gebied (Ramsbeek + Eibergse Veld) heet later "de" Holterhoek. Als het Eibergse Veld niet tot de mark van de Ramsbeek behoord heeft, waartoe heeft het dan wel behoord? Op grond van het straks te bespreken kaartje lag de Eibergse mark juist ten westen van Eibergen.

In de 19e en 20e eeuw groeide de Holterhoek uit tot een buurschap, die hemelsbreed het gebied tussen Mallem in het noorden en Zwolle in het zuiden, het dorp Eibergen in het westen en Zwilbroek in het oosten omvatte. De wijk "'t Simmelink" ligt in de Holterhoek. Men verliet Eibergen en betrad de Holterhoek of het Eibergse Veld bij het Koerhuis, nu restaurant Bellefleur aan de Hagemanstraat.

Het proces voor het Hof van Gelderland van 1650

De aanklacht van de abdis was geïnspireerd door de bekendmaking

van de Eibergse geërfden in 1650 dat zij publiekelijk hout wilden gaan verkopen, en door de ongerustheid over de "verwoesting" van de mark door de Eibergenaren.

Openbare verkoop van bospercelen

De openbare aankondiging van de verkoop van het hout door de geërfden begon als volgt:

"De erffgenamen van de Ramsbecke willen verkopen haer E. eyckenende boeckenholt so hetselve geteickent is mett die heerenbijle". Het hout werd geveild zonder dat de erfmarkerichter om toestemming gevraagd was. Wel had de drost van Borculo medewerking verleend, maar in feite was dat illegaal. Het te kappen hout was met de bijl van heer van Borculo gemerkt! En dat in de marke waarin de abdis erfmarkenrichter was en ook zelf over een eigen bijl en merk beschikte.

Het moet een massale verkoping zijn geweest, zoals blijkt uit het aangehechte proces-verbaal van verkoping: het eerste perceel bestond uit 108 stukken en werd gekocht door Rogier Coster voor 54 daaler; het tweede perceel bestond uit 100 stukken, het derde uit 109 stukken etc.. Het betrof allemaal bospercelen van omstreeks 100 bomen groot. Geen wonder dat de abdis het ergste vreesde voor de mark.

"...die totall ruïn..."

Op 29 januari 1650 (nieuwe stijl) liet abdis Maria Sophia gravin zu Salm, Rifferscheidt etc., te Eibergen een oorkonde bezorgen, die door koster Roeluf ten Dievelde op 20 januari (oude stijl) gepubliceerd werd. De abdis liet, in haar hoedanigheid als "Erbmarcken- und Holtzrichterinne der Ramessbecker Marcken" in niet mis te verstane bewoordingen haar verontrusting blijken over de gang van zaken in de mark:

[Doordat Gelderland pas in 1700 de nieuwe Gregoriaanse kalender invoerde (en dus toen pas tien dagen oversloeg), bleef er een tijdsverschil van 10 dagen bestaan tussen het katholieke Munsterland, dat de nieuwe kalender al eerder had ingevoerd, en het protestantse Gelderland, waar men van deze papistische nieuwigheid nog lang niets wilde weten; hierdoor was het mogelijk dat een brief die op 29 januari te Vreden geschreven en gepost werd, 9 dagen eerder aan kon komen in Eibergen.]

"Wir Maria Sophia (...) geben hiemit jedermennichlichen zu wissen (...) dass einige der herligkeit Borckelohe, voral aber der kirspelen Eybergen und Recken [sic] eingesessene landtverderbs und erschedtlicher weise sich verkuhren und unternehmen durften, ohne einige unseren und der erbexssen und mar[k]genossen vorwissen, belieben und bewilligungh, bei nachtlicher weilen und zu unzeiten heimblichen und zumahlen unzuleissiger weisse, dass geholtz auff der Ramesbeckermarcken in grossen anzahll beinahe thaglichs, sonder einige respect daniederzupfhelen ind eigenthandtlich zu entfuhren, dadurch gemelte marcken dergestalt

zu entblößen und hogst..... zu verwuesten, dass zum pfall ein solches erbschedtliches vornehmen, eingriffe und attentate durch ernstliche bestraffungh und sonst gedeiliche mittell nicht *renedyrt* und bei zeitten vorgebieget wirdt, alstan innerhalb wenigh zeitt die totall ruin, vernichtungung und vollenkommener verwuestungh derselber Ramesbecker marcken unfeilbar zu befehre und zu stehe (...)"

Zonder vooraf toestemming van de gewaarden("erbexen") gevraagd te hebben, werden bij nacht en ontijden, bijna dagelijks, grote aantallen bomen gekapt en weggevoerd door inwoners van de kerspelen Eibergen en Rekken [dat pas in 1651 kerspel werd]. De abdis vreesde de totale verwoesting van de mark, en niet ten onrechte! De overlevering waar Huender het over had, moet omstreeks 1650 al verleden tijd zijn geweest. Aantasting van het natuurlijk milieu is dus bepaald niet alleen een zaak van de 20e eeuw. Ook de 17e eeuwse Eibergenaren konden er wat van. De reden was hoogstwaarschijnlijk dezelfde: economisch gewin. Hout was een in het bloeiende Holland met zijn omvangrijke scheepvaart een veel gevraagd en daardoor duur product. Is het gewaagd te veronderstellen, dat de Hollandse "Gouden Eeuw" de ondergang betekende van de mark van de Ramsbeek?

De abdis liet het er niet bij zitten en toog naar Arnhem, waar het Hof van Gelre, als hoogste bestuurs- en rechterlijke instantie, om een oordeel gevraagd werd. De heer van Borculo, in de persoon van zijn drost Schimmelpenninck was partij. Het zal duidelijk zijn dat Borculo er alles aan gelegen was de abdis (nu geen Van Limburg Stirum meer) van de laatste rechten in Eibergen te "beroven" en deze aan zich te trekken. Terwijl de abdis haar rechten door middel van talloze afschriften uit oudere stukken kon bewijzen, staken die van de heer van Borculo er maar mager bij af: hij had er geen.

De door de vertegenwoordiger van de abdis overgelegde stukken bieden een aardig inzicht in de geschiedenis van deze mark en van de rechten die het Stift Vreden in Eibergen heeft gehad.

Afschriften van passages uit het "Vredensche marcken-prothocoll", het merkenboek, en van andere stukken moesten haar rechten ondersteunen en bewijzen.

Ze beschikte over meer dan voldoende bewijsmateriaal, zoals al blijkt uit de afschriften uit het Vredensche marckenprotho-coll, beginnend in 1583:

Op 19 september 1583 werd de inscharing van varkens in de mark uit de naam van de gravin zu Manderscheidt en Blanckheim, abdis van de Stiften Elten en Vreden, als "holtrichtersche dess Zwilbroicks und der Ramssbecke" als volgt besloten:

de abdis: 12 zwijnen; Schulte Olminchoff: 6 zwijnen; de lijfftucht (van Olminkhof): 2 zwijnen; schulte van Gyffell: 6

zwijnen; schulte van Harloe: 6 zwijnen; de ambtman (richter) van de abdij: 1 zwijn; de "schriever" (markensecretaris): 1 zwijn; de voogd (van Eibergen): 1 zwijn; Sluiter en Cock: 1 zwijn, en de kapelaan van Eibergen "uth gunsten": 1 zwijn.

In 1585 werden het "inbranden" - de inschrijving of jaarlijkse verpachting bij brandende kaars - op dezelfde wijze besloten. De inschrijving geschiedde in het najaar als de eikels van de bomen vielen. Met de eikels werden de varkens vetgemest. Elders wordt dit vetmesten wel aangeduid met het begrip "akeren". Aangezien de oogsthoeveelheid nog wel eens wisselde, werd, alvorens tot de inschrijving over te gaan "de mast" in ogenschouw genomen: zo op Lambertidagh, 17 september, 1610, toen bevonden werd dat "de mast" op de Ramssbecke "so geringe [was], dass sie die unkosten, so auff den einbrant gehen, nit abwerffen und dragen können, ist dieselbe in gegenwarth [aanwezigheid] und mit belieben [toestemming] der mehrentheils erbexen [geërfd] verkauft worden [aan] dem broickherden Friderich Herberts" voor 15 daalder. Hier maken we kennis met een nieuwe functionaris, de "broickherder", Friderich Herberts, telg uit een oud-Eibergse familie. Wat deze functie precies inhield wordt echter niet duidelijk.

Op 18 november werd alsnog besloten de 108 "mestplaatsen" voor de zwijnen te verdelen.

In 1612 vond de verpachting op 8 oktober plaats. Vanwege de geringe mast kreeg iedere gerechtigde maar de helft: de abdis 6 zwijnen, scholte Olminkhof 3, Frerich Jochems [= Harbers], 3, de lijftucht 1, scholte Giffel 3, scholte van Haarlo 3 etc. Bij scholte Olminkhof en anderen werd aangetekend dat zij de zwijnen zelf drijven (hoeden). In latere jaren werd ook een Luttickholt genoemd als drijver. Dat ligt ook wel voor de hand, omdat een boerderij met deze naam midden in het gebied van de Ramsbeek ligt. De zwijnen van de Vredense ambtman werden gedreven door Frerich Jochems. In 1618 hoedde hij ook de zwijnen van de abdis. Het zwijn van de kapelaan van Eibergen werd in 1612 gehoed door de "alte pastor".

In 1618 kregen ook de voogd van Eibergen, de schoolmeester en de koster een mestplaats voor een zwijn toegewezen in de mark. In hetzelfde jaar werden ook boetes uitgedeeld wegens illegale houtkap of andere overtredingen van markebepalingen ten aanzien van het hout:

Grootholt had een stam gezaagd, plaggen gemaaid die om de telgen (jonge eiken) lagen. Voor deze overtredingen werd hij beboet met 14 daalder. Peter Rolevinck had een stam van de schors ontdaan. Hij werd echter niet bestraft omdat hij een arm man was.

Uitgaven van de mark betroffen vooral de wijn en het bier dat "verteerd" werd bij de bezichtiging van de mast en verpachting. Het hout diende uiteraard ook als timmerhout voor de geërfd en anderen. Inkomsten werden ook verkregen uit vergunningen voor het maaien van plaggen.

De verpachtingen vonden onregelmatig plaats. òf ze plaats vond hing vooral af van de oogstverwachting. In 1646 vond voor het eerst sinds jaren weer een "einbrandt" plaats. In de jaren tussen 1630 - de laatste verpachting - en 1646 werd de mestplaatsen soms verkocht, maar soms ook gratis uitgegeven aan de Eibergse en Rekkense ingezetenen. In 1646 wilde men van deze praktijken af en vond op 16 oktober weer een ouderwetse verpachting plaats. Vanwege de geringe mast werd een ieders waardeel bepaald op een vierde deel.

Op 19 september 1647 werd met toestemming van de abdis en de gemene erfgenamen een eikenboom bij boerderij Luittickholtt "auff der gemeinte und in der marcke der Ramesbecke" staand, verkocht aan schulte Ketterinck tegen de levering van 1500 goede telgen, die in drie termijnen geleverd mochten worden. De jonge eiken dienden "zum fine [met het doel] damit die verhauwene und die fast vernielte marche wiederumb zu bepossen"[bepoten]. Kortom: veel hout stond er niet meer in de mark. De eekhoorntjes moesten hun weg naar Zwiilbroek nu ook over de grond vervolgen.

De rechten die de abdis in de Ramsbekermarke had blijken ook uit afschriften van enkele brieven die aan haar gericht zijn. In een brief die dateert uit de tijd dat gravin Agnes van Limburg en Bronkhorst abdis van Vreden was (1603-1645) doen de erfgenamen of gewaarden van deze mark hun beklag over illegale houtkap door Johan ten Lutigenholtz, Grottholtz en Bempthuiss. Ook deden zij hun beklag over de "Eybergischen", die jaarlijks een beukenboom in de mark kaptten welke zij "tot eenen meyboeken gebruicken". Die oude Eibergenaren hadden wel gevoel voor traditie. De komst van het voorjaar werd begin mei gevierd met het binnenhalen van een meibeuk.

De brief is met hun huis- of handmerk ondertekend door de erfgenamen: Egbert schult tho Giffel, schult van Haerlo, schult Kettering, schult te Vaerwerck, Philips Reimling, schult ten Olmighoff en Willem Lougemoerss. Van deze gewaarden woonde alleen Kettering in de mark, de overigen kwamen uit Haarlo, Hoonte (Neede) en Olden Eibergen.

In een andere ongedateerde brief, eveneens gericht aan abdis Agnes van Limburg Stirum, vroegen de erfgenamen van de Ramsbecke om "dat huissken, zo op den Ramesbeckengorden stehet", dat "dael" wil vallen, te mogen vervreemden aan Frederich Herbertz. De geërfden willen geen geld meer in de reparatie van het huisje steken. Deze Herberts, die we al eerder ontmoetten als "broickherden", blijkt nu ook "holzbewarder van die Ramesbecken" te zijn geweest, toezicht-houder op het houtgewas. Hij was ook geërfde in de mark. Op deze "gorden" rustte een jaarlijkse last van een ton bier, "gelick vor altes gebruick ist gewesen". Dit verzoek werd met hun huis- of handmerk ondertekend door de geërfden Schulte Giffel, Schult van Haerle, Schult Kettering, Schult Olmighoff en Schult Vaerwerck. De gebruikte huismarken zijn identiek aan die in de vorige brief.

Het is onduidelijk of het proces tot een vonnis heeft geleid. Ik heb althans in het procesdossier hierover geen aantekening kunnen vinden. Na 1650 komen geschillen tussen de abdis van Vreden en de erfgenamen van de mark van de Ramsbeek niet meer voor het gericht. Kennelijk heeft de heer van Borculo het merkenrichterschap over de mark van Eibergen en de Holterhoek aan zich weten te trekken. Wel zijn er zo nu en dan nog markegeschillen rond het Zwilbroek. Maar deze worden meteen tot geschillen tussen twee staten, namelijk Gelderland en Munster.

De oudste gegevens

Toch is de mark van de Ramsbeek al veel ouder. Uit een stuk van 9 juli 1446 blijkt, dat Gert ter Horst, Gert scult ten Olvinchaeve, Roelof Woeldinck en Engelbert de Krijger, schult to Oedinck, gezamenlijk raadslieden van de kerk van Eybergen, verklaren, dat zij met toestemming van jonker Otto van Bronchorst, heer van Borculo, "voor een summe gelts die ons tho behoef der hilligen kercken to Eybergen mede to tymmeren" verkocht hebben aan Gerd Gruters, pastoor van Neede, een stuk land bij het reeds aan de kerk van Neede toebehorende erve Hulshof in Olden Eibergen gelegen. Hierbij behoren jaarlijks twee in de "marke van der Ramsbecke" in te scharen/te hoeden varkens ("verken aekerens"). Voor deze overdracht gaf de abdis van Vreden, als erfmarkenrichter, haar toestemming.

Het proces tussen "die van Olden Eibergen" en "die van Haerlo"

In 1631 vond er voor het Hof een proces plaats tussen de geërfden van Olden Eibergen en de bewoner/eigenaar van het goed Leusinkkotte in Haarlo. Dit erf ligt op de grens van Haarlo en Olden Eibergen. Deze processtukken verschaffen ons onder meer een beter inzicht in de mark van de Ramsbeek. De strijd spitste zich toe op de rechten van Leusinkkotte op het houtgewas op de "Biesshege an den Klinckboom". Dit perceel lag op de grens van de buurschappen Haarlo en Olden Eibergen, nabij "Losencoten Hoff", zoals bijgaand kaartje laat zien.

Uit een afschrift uit het "marckenboick" (van welke mark is niet duidelijk, ook het jaartal niet, er staat: 46, wat evengoed 1546 als 1446 kan zijn). In ieder geval verschenen in dat jaar op Maenendach na dach Conceptionis Mariae, voor richter Johan Vaeck en gerichtslieden Henrick Stoickens en Volcker Visscher (een persoon van deze naam wordt aan het eind van de 15e eeuw genoemd), de broers Albert en Johan ten Loessenkaete. Zij hadden Johan ten Brincke, Rotger van Mollen, koster van Eibergen, en "Goessen, nu upten Brinck woenende", meegebracht om gerichtelijk gehoord te worden over hun kennis van de "Harler Biesshege an den Klinckboom". Hen moest gevraagd worden of dat dit perceel "den Loesenkater" was toegedeeld van de Ramsbeicke ure anpart". Johan ten Brincke verklaarde van zijn zaliger vader gehoord te hebben

dat het hout dat in de Bieshegen stond "totten haeve ten Loesenkaete hoerde voir des hoves anpart van der Ramsbeicke". De koster van Eibergen verklaarde dat het hem wel veertig jaar heugde, "dat hij marckenschrifer was upter Ramsbecke als men die aeckervercken up ter Ramsbeicken inschriff, so en wart Gossen ten Loesenkaete niet ingeschreven umbdat hij aecker umb sijn gehucht ind huys had tott sijnen marckendeell van der Ramsbeicker vursseit". Gossen Leusenkaete had geen rechten meer in de mark van de Ramsbeek. Deze had hij verkocht of afgestaan in ruil voor akkerrechten in het bos bij zijn huis, aldus de koster.

Het schetskaartje vraagt nu echter onze bijzondere aandacht. We weten dat het vervaardigd is ten behoeve van het proces in 1631. Duidelijk is ook dat bepaalde rechten op of in de Bieshegge onderwerp van het geschil tussen Olden Eibergen en Haarlo vormde. Verder is duidelijk dat het geschil mede veroorzaakt werd door een oudere afspraak over ruil van rechten in de mark van de Ramsbeek met rechten in het perceel Bieshegge. Het kaartje laat ons de positionering van de marken ten opzichte van elkaar zien. Opvallend is dat de marken van Eibergen en Olden Eibergen door elkaar lopen en de gehele noordoostelijke hoek van Olden Eibergen beslaan, terwijl de Oldeneibergse "marckte" de zuidwestelijke hoek van de buurschap beslaat. Aan de bovenkant van de kaart staat "Die Ramsbeecke", en erbij een aantal tekens die bomen symboliseren.

Het kaartje geeft een ander beeld dan wat we tot nu toe gewend waren. Het was altijd: de mark van Eibergen en de Holterhoek. De wijze waarop dit geschreven werd doet vermoeden dat we hier in oorsprong met twee verschillende gebieden te maken hebben gehad. Het kaartje situeert de Eibergse mark in Olden Eibergen, terwijl Olden Eibergen en Eibergen ook nog een gezamenlijk deel hebben. De Holterhoek komt er niet aan te pas.

Uit het andere proces weten we dat in de mark van de Ramsbeek ook boeren uit Olden Eibergen, Haarlo en Neede geërfd waren, hetgeen mij doet veronderstellen dat hun rechten in die mark geruild zijn tegen die van Eibergen in de Oldeneibergse mark.

Een uitzondering?

Was de mark van de Ramsbeek een bijzondere mark? Deze vraag kan alleen bevestigend beantwoord worden als het gaat om de geërfden die er de dienst uitmaakten. Zij waren in overgrote meerderheid uit andere marken afkomstig. En dat zie je maar zelden. Het erfmarkericherschap van de abdis in een Eibergse mark is niet bijzonder. Al vele eeuwen eerder, tot 1316, was zij erfmarkerichter van de mark van Rekken geweest. Zij is dat vermoedelijk ook geweest in Eibergen/Olden Eibergen, waar zij de Olminkhof bezat, en de proosdes de hof te Eibergen/te Vaarwerk bezat. Ik meen hiervoor een aanwijzing te vinden in een proces uit 1626, alweer voor het Hof van Gelre aanhangig gemaakt, tussen Johan ten Groten Veldinck enerzijds en Gosen en Hendrick ter

Baeck, als vertegenwoordigers van de Oldeneibergse mark anderzijds. In dat proces werd teruggегреpen op een oude akte uit 1447. Toen verkochten Johan Michaelis, pastoor van Eibergen, Johan de Gruiter, pastoor van Neede, Henrick van Diepenbroeck, ambtman (richter) van de heerlijkheid Borculo, Goerdt van Reemen, Beerndt van Vorden, Godert Oveljonck, Beerndt ten Loesencaet, Geert ter Horst, Berndt Hiddinck en Geert ter Belts, met toestemming van jonker Otto, heer van Bronckhorst en Borckelo, jonker Henricks heer van Wiss, en de gemene erfgenamen en bureн der buurschap van Olden Eibergen, voor een som geld [het bedrag wordt niet genoemd] "die belacht ende gecommen is an die hillige kercke tho Eibarge", aan Goessen Veldinck en zijn vrouw Engelen, een "frigede waer", een vrij aandeel, jaarlijks in de mark van Olden Eibergen te gebruiken behorend tot het Haarlose erve en "have tho Veldinck", "woe, waer ende wanneer hem dat lijktet genoegte und goedet" te zijn. Een mooi voorrecht, maar het leverde in 1626 wel een proces in Arnhem op. Voor deze verkoop en overdracht was toestemming nodig van de abdis van het Stift Vreden, die deze gaf op 7 december 1447. (Terzijde merk ik op dat het in het midden van de 15e eeuw meerdere verkopeningen plaatsvonden ten gunste van de Eibergse kerk. Duiden deze op grote kerkbouwactiviteiten?)

In de memorie, een soort samenvatting en interpretatie van de stukken die bij een gerechtelijke procedure zijn overgelegd, die ingediend is door de advocaat van Groten Veldinck, werd de toestemming die voor deze verkoop door de abdis van Vreden gegeven moest worden verklaard doordat zij "in de voersseide marcke en buyrschap van Olden Eybergen starck geërft" was.

Wie in haar voetsporen is getreden zal duidelijk zijn: de heer van Borculo, direct of indirect. In de mark van de Ramsbeek galmde nog lang na van wat ooit werkelijkheid moet zijn geweest: Eibergen als eigendom of onderdeel van het bezittingen- en rechtencomplex van het Stift Vreden.

Postscriptum.

In de opgang naar de preekstoel in het barokke kerkje van 't Zwillbrock is een akerend varken afgebeeld. Het herinnert aan de betekenis van de merken Zwillbroek en de Ramsbeek - enkele keren in één adem genoemd - voor het vetmesten van varkens in de eikenbossen. Het symboliseert de gemeenschap-pelijke geschiedenis van de gebiedjes aan weerszijden van de grens, waarvan eens de abdis van het hoogadellijk vrijwereldlijk Stift Vreden erfmarken- en holtrichter was.

Eibergen, juni 1998.

© Bennie te Vaarwerk

De Ramsbeek. Geschiedenis van een verdwenen marke

Bronnen en literatuur:

Rijksarchief in Gelderland (RAGe), *Archief Hof*, Civiele proceduren; *Archief Staten van Zutphen*, Verpondingskohieren.

Huender, H.A., *Eibergen voorheen en thans*.

Schilfgaarde, A.P. van, *De graven Van Limburg Stirum en de geschiedenis hunner bezittingen* (Assen, 1961).

Smit, J.G. "Kerk en kerspel van Neede tot 1616", in: *Old Nee*, 36-3; 37-3.